

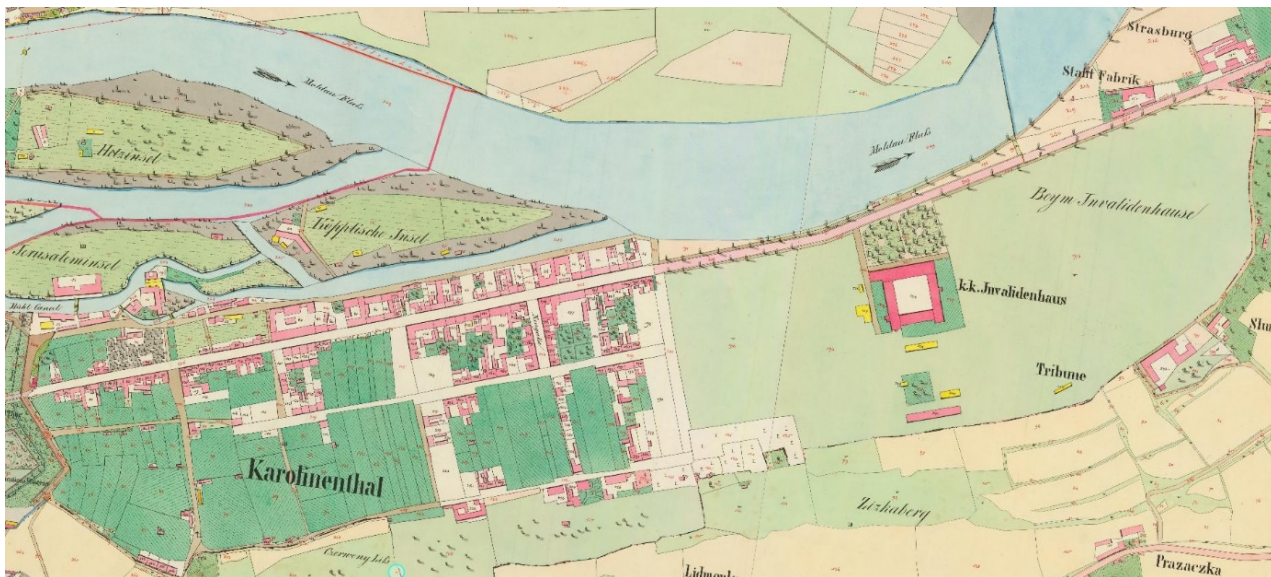
2 | KARLÍN – PRVNÍ PLÁNOVITĚ ZALOŽENÉ PŘEDMĚSTÍ A PROMĚNY JEHO SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ

Martin Ouředníček

Území za Poříčskou branou sloužilo v novověké historii střídavě jako vojenské cvičiště, rekreační zázemí Pražanů nebo k intenzivní zemědělské výrobě. Podobně jako pro další tehdejší pražská předměstí byla zvažovaná výstavba ovlivněna existencí tzv. demoličního reverzu, který všichni uživatelé území museli podepsat a v případě válečných událostí na vlastní náklady všechny stavby zbourat. K tomu došlo například v roce 1639, kdy před plánovaným švédským útokem na Prahu bylo zbouráno 34 domů, kostelík, průmyslové manufaktury i zemědělská stavení (Míka, 2011).

Založení Karlína je oficiálně datováno k 23. 6. 1817, kdy byla zahájena plánovitá výstavba v řídké osídleném území Špitálska (Míka a kol., 1988). Eva Semotanová (2016) a Zdeněk Míka (2011) shodně označují Karlín za první pražské předměstí. Ačkoliv již v 16. století byly na území Karlína umístěny některé průmyslové manufaktury, rozsáhlejší rozvoj na počátku 19. století je charakteristický výstavbou zejména obytných domů. V klasicistních domech západního Karlína bydlela v té době řada osobností společenského a kulturního života (Ilík, Ouředníček, 2007), socioekonomický status byl srovnatelný s nejbohatšími částmi pražské aglomerace. Na východě stála v této době pouze Invalidovna s válečnými vysloužilci, která tvořila svébytné a plně vybavené městečko se zhruba 600 obyvateli (Míka, 2011) a vojenská cvičiště nebo hřbitovy (viz obrázek 2.1).

Obrázek 2.1: Mapa stabilního katastru z roku 1843 s výřezem zobrazujícím území Karlína.
Zdroj: IPR (2020).

Charakteristickým rysem zástavby byla pravoúhlá struktura ulic využívaná ve stejné době ve Spojených státech s relativně řídkou zástavbou a velkorysími veřejnými plochami. Jižní část měla rezidenční charakter, úzký pás přimykající se k řece soustřeďoval průmyslové aktivity. Zpočátku byl stavební rozvoj relativně pozvolný s množstvím volných parcel. To se změnilo v následujících desetiletích (Maier, Hexner, Kibic, 1998). Druhá polovina 19. století je již ve znamení intenzivní industrializace a urbanizace. Ke kartounkám postupně přibyl nový přístav (1822), plynárna (1847), potravinářské, strojírenské a chemické závody. V roce 1901 připravilo obecní zastupitelstvo žádost o osamostatnění Karlína a 28. 3. 1904 byl císařským privilegiem potvrzen znak a udělen Karlínu statut města (Karlín, 2017). Zhruba ve stejném období se Karlín rozrůstá o novou secesní část přiléhající k budově invalidovny. Karlín byl rovněž v letech 1850–1929 sídlem soudního okresu. Meziválečné období nepřineslo na území městské čtvrti žádné větší změny. Je zajímavé, že přesun větších průmyslových provozoven do oblastí východněji od centra města (Vysočany, Libeň) je popsán již Jiřím Králem (1946). Král považuje v polovině 40. let 20. století Karlín za stagnující město, které svůj další rozvoj teprve očekává. Naopak Julie Moschelesová (1937) považovala Karlín za součást širšího pražského centra.

V průběhu socialismu v území docházelo ale spíše k fyzické i sociální degradaci území. Borovička a Hruža hovoří například o nutnosti regulace chaotické zástavby vnitrobloků, regulaci transverzální dopravy nebo budování nového společenského centra čtvrti (Borovička, Hruža, 1983). Charakter nové zástavby ve starém Karlíně ve formě různých vestaveb je dobře patrný z hlavní mapy. O úrovni sociálního prostředí svědčí podprůměrné ukazatele socioekonomického statusu popsané v dalším textu. Výjimkou v tomto období stagnace byla nová výstavba experimentálního sídliště Invalidovna v letech 1959–1967, které sloužilo

v následujících desetiletích jako vzor sídlištní výstavby v ostatních částech Prahy (Maier, Hexner, Kibic, 1998; Zikmund-Lender, 2014).

V současnosti je pro území příznačná celá řada procesů působících podobně ve vnitřních městech mnoha evropských metropolí. Na území Karlína proběhla po sametové revoluci především masivní deindustrializace (Bečková, 2011). Některé industriální budovy byly zbořeny (například Rustonka nebo mnoho dalších v severovýchodní části čtvrti – viz hlavní mapa), jiné slouží jiným účelům a zůstávají zachovány ve fyzické struktuře čtvrti nebo jen ve formě čelních fasád a drobných artefaktů industriálu (Bečková, 2011). Dominantní oblastí rozvoje se na počátku 21. století stalo území bývalého Rohanského ostrova a přilehlých oblastí. V západní části vyrostl komplex kancelářských budov nazvaných podle světových řek River City (obrázek 2.2), východněji rozšířený o několik rezidenčních budov podél nově zbudované čtyřproudové silnice oddělující charakteristicky starý a nový Karlín. Rozsáhlá povodeň v roce 2002 do značné míry urychlila revitalizaci dříve průmyslové a dělnické čtvrti na moderní a dobře dostupnou část Prahy těsně navazující na městské centrum (Ilík, Ouředníček, 2007).

V popsaném historickém vývoji došlo k vytvoření specifické pražské čtvrti, která je relativně prostorově ohraničena od ostatních částí Prahy (Vltava, Negrelliho viadukt a silnice magistrály, žižkovský Vítkov a železnice) a zároveň ale i silně vnitřně diferencovaná. Pokud bychom generalizovali větší urbanistické celky, můžeme jasně identifikovat starý klasicistní Karlín 19. století s mřížkovou strukturou v západní části území, secesní nový Karlín ze začátku 20. století s dominantní budovou školy na Lyčkově náměstí a řadou zelených ploch, sídliště Invalidovna vybudované jako experiment na začátku 60. let 20. století a nové rezidenční projekty kolem sídliště a území tzv. River City s novými developerskými projekty s rezidenční i komerční funkcí kolem Vltavy (obrázek 2.2).

Obrázek 2.2: Postmoderní kancelářské budovy Main Point, část projektu River City v podobě Danube a Nile House.

Foto: Martin Ouředníček (2017).

Vývoj počtu obyvatel, domů a bytů

Nejvýraznější budovou byla ve druhé polovině 18. století vojenská Invalidovna, jejíž základní kámen položil císař Karel VI. již v roce 1732 (Míka a kol., 1988). V roce 1784 je na území dnešního Karlína dokumentováno celkem 37 domů. Osídlení na počátku 19. století tak bylo spíše sporadické a v důsledku několika válečných událostí také nestálé. Hodnotu padesáti domů přesáhl Karlín až v průběhu 20. let 19. století, první moderní sčítání v roce 1869 zde udává 249 domů. Na počátku 20. století se podařilo obecnímu zastupitelstvu koupit louku u Invalidovny (1901), která byla využita k výstavbě nové části Karlína, především obytných domů kolem dnešního Lyčkova náměstí s charakteristickými rysy secese (obrázek 2.3). Po výstavbě Nového Karlína se ve čtvrti nacházelo 541 domů (1910). Nejvyšší číslo nalezneme v soupisech obyvatelstva z roku 1947, kde je uvedena hodnota 687 domů, od 80. let 20. století až do současnosti je evidováno zhruba 500 domů. O něco méně kompletní evidence bytů uvádí

pro rok 1880 hodnotu 3654 bytů, nejvyšší číslo pak po dostavbě sídliště 7561 (SLDB, 1970), v současnosti v souvislosti s novou výstavbou, ale i s demolicí a transformací rezidenční funkce můžeme v celém území odhadovat necelých 6000 bytů.

Nový stavební rozvoj se po povodni soustředil především na Rohanském ostrově, kde se radikálně proměnila zejména struktura uživatelů území v nově budovaných kancelářských budovách, ale i v několika drahých rezidenčních projektech. Několik podobných projektů se v posledních dvou desetiletích vyskytlo také na okraji sídliště Invalidovna (obrázek 2.4). Příkladem nové výstavby může být projekt River Diamond, který představuje jedno z nejdražších bydlení ve vnitřním městě.

Počet obyvatel má samozřejmě těsnou spojitost s rozvojem bytového a domovního fondu popsaného v předchozím textu, data však jsou dostupná v hojnějším počtu zdrojů. Míka (2011) uvádí v Karlíně v roce 1816 celkem 1134 obyvatel, včetně 608 ubytovaných v Invalidovně, v roce 1831 již 2264 a v roce 1850 již téměř deset tisíc lidí. Rychlý rozvoj překročil na přelomu století 20 tisíc, nejvyšší historická hodnota byla na území Karlína evidována při sčítání lidu 1921, a to 25 051 lidí, naopak soudobé minimum dosáhl Karlín v roce 2013 (10 532), v současnosti bydlí ve čtvrti o něco méně než 12 tisíc obyvatel. Za celkový populační přírůstek pochopitelně mohou rozdílné demografické a migrační procesy. Zatímco rapidní růst ve druhé polovině 19. století byl ovlivněn rychlou urbanizací a stěhováním obyvatel z venkova i okolních čtvrtí do nové výstavby, dramatická depopulace území v poslední čtvrtině 20. století byla způsobena především převahou zemřelých nad narozenými a stárnoucí věkovou strukturou čtvrti. Tento vývoj se zastavil až v posledních několika letech zejména díky intenzivnější bytové výstavbě. Významnou složkou přistěhovalých tvoří v současnosti cizinci (viz níže).

Obrázek 2.3: Secesní zástavba Nového Karlína.

Foto: Martin Ouředníček (2017).

Vývoj sociálního prostředí a věkové struktury

Na přelomu 19. a 20. století se socioekonomický status vyznačoval jasným západovýchodním gradientem. Vnitřní diferenciaci je možné posoudit na základě dat za čtyři tehdejší sčítací obvody použité při sčítání roku 1900. Části přiléhající k Novému Městu měly mnohem vyšší nájem a také podstatně odlišnou sociální strukturu bydlícího obyvatelstva. Průměrná roční výše činže u nejrozšířenějšího typu bytu – tj. jeden pokoj s kuchyní – byl v celém Karlíně 268 korun, v celé Praze průměrně jen 241 korun. Nájem tak byly zhruba stejně vysoké jako na Vinohradech a jen o něco nižší než na prestižním Novém Městě. Zejména západní část Karlína patřila k nejdražšímu bydlení nejen na předměstích ale i v celé Praze. Rovněž z hlediska struktury povolání byl tehdejší Karlín značně diferencován. V západní části zejména v obvodu I. byl vůbec nejvyšší podíl samostatně činných, dále také vojáků (Ferdinandova kasárna), v obou obvodech naopak nižší podíl dělnictva a vyšší zastoupení pracujících v obchodu a úřednictva. Naopak kolem Invalidovny bylo více než 55 % příslušných povolání

dělnických. Nejvíce zastoupenými věkovými skupinami byli mladí dospělí mezi 15. až 29. rokem života, překvapivě malé zastoupení i ve srovnání s ostatními předměstími měly menší děti. Geografové Julie Moschelesová (1937) a Jiří Král (1946) shodně řadí ve svých klasifikacích socioekonomického statusu Karlín stále do nejsilnější skupiny katastrálních území v celé Velké Praze.

Socioekonomický status Karlína byl naopak v období socialismu relativně nízký se zanedbaným bytovým fondem a nepříznivými environmentálními podmínkami průmyslové čtvrti. To se zrcadlí také v regresivní věkové struktuře celé čtvrti s výrazným zastoupením starší složky obyvatelstva (v mapě zpracováno pro rok 1991). V době reálného socialismu (SLDB, 1970) vykazoval Karlín podíl obyvatel s maturitou nebo vysokoškolským vzděláním jen 27 %, o tři procentní body méně než v Praze jako celku. To bylo dáno mimo jiné i velmi starou věkovou strukturou obyvatelstva s velmi malým podílem dětské složky a nízkými hodnotami hrubých měř přirozeného i migračního přírůstku zejména v meziválečném období (viz Ouředníček, 2012). V Karlíně bydlelo na počátku 70. let asi o čtyři procentní body více dělnických profesí než v Praze a zhruba o stejnou hodnotu bylo méně zaměstnanců. Oproti počátku století se projevila zejména realizace nové zástavby a mladší obyvatelstvo sídliště Invalidovna a také urbanistického obvodu Karlín-východ, kde se hodnoty zhruba podobaly pražskému průměru jak z hlediska podílu středoškoláků a vysokoškoláků, tak ve vyrovnaném podílu dělnických a zaměstnaneckých profesí. Naopak západní část Karlína vykazovala zejména z hlediska vzdělání podprůměrné hodnoty a vyšší podíly dělnických profesí. Oproti počátku století se projevil spíše opačný prostorový gradient východ-západ, ovlivněný stářím výstavby a také mladší populací východní části čtvrti.

Vývoj fyzické, funkční i sociální struktury Karlína zejména po povodních v roce 2002 je popsán v článku Ilíka a Ouředníčka (2007), kteří poukazují na vliv povodní na zintenzivnění komercializace, gentrifikace i výstavbu nových developerských projektů. Důsledkem byla následně i relativně radikální proměna socioekonomické struktury bydlícího obyvatelstva. Data z posledního dosud realizovaného cenzu (2011) ještě většinou tyto nové projekty nezohledňovala – například rezidenční projekt River Diamond byl dokončen až v roce 2012. Data o vzdělání tak vykazují ve všech karlínských jednotkách průměrné nebo podprůměrné hodnoty vzhledem k celé Praze s nejvyšší hodnotou 57 % středoškoláků a vysokoškoláků překvapivě v urbanistickém obvodu Za Invalidovnou. Novější data o složení občanství cizinců eviduje v Karlíně téměř 2400 cizinců velmi rozmanitého původu. Zatímco ve starém Karlíně se jedná především o Slováky, Rusy a Ukrajince a občany ze západní Evropy, na sídliště tvoří cizineckou populaci 27 % Ukrajinců, dále Slováci a méně Rusů, v novém bydlení na Rohanském ostrově občané západní Evropy, Britové, Francouzi, dále i Japonci nebo Rusové. Celkem nízké je v Karlíně zastoupení osob vietnamského nebo čínského občanství.

Ze sociogeografického hlediska je závěrem možné položit otázku, zda se v souvislosti s gentrifikací a komercializací jedná spíše o posilování socioekonomického statusu nebo

vnitřní prostorovou polarizaci původního a nového obyvatelstva, původních a nových uživatelů území. Ačkoliv se zřejmě přesně nepodaří rekonstruovat nebo na datech popsat proměnu sociální a demografické struktury Karlína, je zřejmé, že v průběhu popsaného dvěstěletého vývoje jednoho z prvních pražských předměstí došlo k výrazným změnám. Původně rezidenční čtvrť, která byla sociálními geografiy ještě v polovině 20. století řazena mezi nejsilnější pražské oblasti, se v průběhu socialistického období stala sociálně velmi slabou částí metropole, s velmi starou demografickou strukturou a zanedbaným fyzickým stavem bytového fondu. I když komercializace a gentrifikace zřejmě přinesla do území řadu negativních procesů a dopadů, včetně vytlačení části romského obyvatelstva, sociálně slabších a starších obyvatel a výrazného nárůstu cen bydlení, je možné vnímat proměnu fyzické i funkční struktury Karlína spíše jako pozitivní.

Obrázek 2.4: V jádru sídliště Invalidovna vyrůstá nový rezidenční projekt na místě původní školky, za hotelovým domem kancelářský komplex Futurama, zcela vpravo Pobřežní ulice oddělující nový developerský rozvoj na Rohanském ostrově od starého Karlína.

Foto: Martin Ouředníček (2017).

Literatura:

- BEČKOVÁ, K. (2011): *Továrny a tovární haly. 1. díl. Vysočany, Libeň, Karlín*. Edice Zmizelá Praha. Paseka, Praha.
- BOROVIČKA, B., HRŮZA, J. (1983): *Praha. 1000 let stavby města*. Panorama. Praha.
- ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie*, 112 (3): 292–314.
- KRÁL, J. (1946): *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí*. Melantrich. Praha.
- MAIER, K., HEXNER, M., KIBIC, K. (1998): *Urban Development of Prague: History and Present Issues*. Vydavatelství ČVUT. Praha.
- MÍKA, Z. a kol. (1988): *Dějiny Prahy v datech*. Panorama, Praha.
- MÍKA, Z. (2011): *Karlín. Nejstarší předměstí Prahy*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha.
- MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography. *Geographical Review*, 27 (3): 414–429.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Sociálně prostorová struktura industriální Prahy. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. (eds.): *Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové*. Historický ústav, Praha, s. 263–283.
- SEMOTANOVÁ, E., CÍLEK, V., DRAGOUN, Z., FROLÍK, J., CHODĚJOVSKÁ, E., KUPKA, V., LUTOVSKÝ, M. (2016): *Ottův historický atlas Praha*. Ottovo nakladatelství, Praha.
- ZIKMUND-LENDER, L. ed. (2014): *Experimentální sídliště Invalidovna*. Národní památkový ústav, Praha.

Zdroje dat:

- IPR (2020): *Mapová aplikace Dvě Prahy*. Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, Praha. Dostupné z: <https://app.iprpraha.cz/apl/app/dveprahy/>
- Karlín (2017): *Karlín – historie pražské čtvrti*. Informační tabule městské části Praha 8 umístěná na Karlínském náměstí.
- ŘSCP (2020): Cizinci v Česku. Interní anonymizovaná databáze. Ředitelství služby cizinecké policie ČR, Praha.

Sčítání (1900): Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900. Statistická kommise Král. hlav. Města Prahy a spojených obcí. Díl II. Poměry příbytečné. Praha.

SLDB (1970): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

SLDB (1991): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

SLDB (2011): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.